

Balogh András

Modern és posztmodern „könyvtár-filozófiák”

Könyvtár-fenomenológiai, de(kon)strukciós kísérlet
két (anti)tézisben*

„Nincsenek tények, csak interpretációk.”
(Nietzsche)

Bevezetés

Modern és posztmodern (a könyvtárügyben): „ideális”, még ha egy kicsit divatosnak, oktrojáltnak és elvontnak tűnő dichotómiájú, mégis explicit kiinduló- és viszonyítási pontként definiálható kerete lehet előadásomnak, a könyvtárak társadalmi–technológiai fejlődésének következtében megváltozott ontológiai státusáról, állapotáról, jelentéséről szóló diskurzusnak. Nem tagadom e felosztás könyvtártörténeti, könyvtártudományi „önkényességét”, de hogy – reményeim szerint – mégsem válik e diskusszió, e téma, e distinkció egy Prokrasztész ágyba történő (spekulatív) fogalmi beeröltetésnek értelmezésében, arra „garanciát jelent” egyrészt a posztmodern hagyomány és kánon más tudományterületen felmutatott „aktualitása”, másrészt, a közvetlenül is megtapasztalt gyakorlati könyvtári munka során megvalósított, új módszerekre alapozott szemléletek működőképessége. Már részben bevett, használt, sőt helyenként meghaladott könyvtárszakmai működő modellek új kontextusban történő definiálásáról van szó posztmodernitás ürügyén. Így nem egyszerűen lehetőségként vetjük fel a posztmodernt mint (szubjektív) könyvtári, könyvtárhasználói létállapotot, jelenléte, de kifejezetten szükségszerűségként! A modern könyvtár(filozófia) értelmezési horizontja már nem alkalmas a könyvtári diskurzus folytatására, megújítására. Nem kisebb feladatra, szellemi kalandra vállalkozunk, mint hogy felvázoljuk a posztmodern narratíva diskurzusába illesztett könyvtári jelenléte, jelentés kérdéseit, dekonstruálva a könyvtárhoz, a könyvhöz, a tudáshoz kötődő hagyományos metafizikai fogalmi beágyazottságát. Azzal a radikális állítással kezdve, hogy a mai (posztmodern) könyvtárnak nem a jelentése változott meg, hanem elvesztette az objektív (hagyományos, történeti–

---

* 2013. november 7-én Balatonfüreden megtartott előadás szerkesztett és kibővített változata.

metafizikai beágyazottságból fakadó) definiált jelentéskritériumainak fogalmi alapját. **A posztmodern könyvtárnak már nem az a feladata, hogy a dolgokat, ahogy megismertük, adekváтан közvetítse. Interpretációs alternatívákat kínál.** Ez a (kötöttségek nélküli) „jelentésnélküliség” természetesen nem jelenti azt, hogy maga a könyvtár is elvesztette volna egzisztenciális értelemben vett létjogosultságát, sőt kifejezetten állítjuk, hogy a könyvtár és a szöveg most lépett csak igazán az olvasóval „új szövetségre”. A könyvtár dekonstrukciója során a kulturális (történeti) értékhierarchia lebontásával azt is állítjuk, hogy a szépség és érték már nem adott, hanem létrehozott, gyarapítható és változtatható, az olvasó által is. A könyvtár a mai (digitális) világ mindenütt és bármikor fellelhető információs folyamata, lokális elhelyezkedésétől függetlenül. De ennél is tovább megyünk majd: tágabb értelemben a teljes információs (virtuális) tér „könyvtárnak” tekinthető – erre az információs fenomenon dekonstrukciója során jutunk –, így még tovább tárgítjuk a („fantasztikus”) könyvtár metaforáit, szimbolikus és fogalmi tereit. Ennek megindokolása, belátása más nyelvezetű, más alapokra helyezett argumentációt igényel, mint amit a könyvtárról szóló metafizikai narratívák sugallnak. „Kopernikuszi” fordulat ez a javából, hiszen a „semmi” (virtuális) kontextusában kell megragadnunk könyv(tár) „fennállásának” információs kérdéseit. A sartré-i értelemben vett „semmítő tudat” ontológiai aktuusa a virtuális (könyvtári) valóság egzisztenciális fennállásával új értelmezési perspektívákat nyert. „*A semmi tehát az a lyuk a létezésben, az önmagában-létezőnek az a zuhanása a maga felé, amely lehetővé teszi az önmagáért-létező létrejöttét. Ám ez a semmi csakis akkor létezhet léteztettként, ha kölcsönzött létezése a létező semmítő aktusával korrelatív.*” Az alany és a (ön)maga eszmei távolsága, hogy ne essen egybe önmagával, az azonosságból kijusson, a virtuális egzisztencia felől tételeződik. „*A tudatnak, mint tudatnak a létezése abban áll, hogy önmagától bizonyos távolságban mint önmagánál való jelenlét létezik, és ez a semmekora távolság, amelyet a létező létben hordoz, ez éppen a Semmi.*” – definiálja a semmit Sartre. Az „új, (virtuális) semmi”, ez a semmekora távolságban lévő, mint önmagánál való jelenlét, a virtuális valóságban kitüntetett helyet elfoglaló, újradefiniált könyvtár lehet az a bizonyos „információs vakfolt”, valójában az információt összesűrítő virtuális „fekete lyuk”, amely a „semmítő tárgyiasítás” eredménye. A virtuális valóság új, (fenomenológiai) ontológiai talapzatra helyezése alapozza meg a posztmodern könyvtár filozófiai meghatározását, amelyet több lépcsőben vonunk be a „könyvtár” fogalmi kiterjesztésébe.

A posztmodern könyvtár-filozófiai kontextus ideális keretét szolgál az „új” könyvtári világ leírásának, dekonstruálásának a fenomenológiai redukció módszerét felhasználva. A fenomenológia és a dekonstrukció könyvtári környezetben történő alkalmazásához, a könyvtári és olvasói jelenlét, Heidegger-től vett és átírt kölcsönterminológiával kifejezve, *könyvtárban-benne-léte* elemzésének kiterjesztéséhez a fenomenológia sokoldalú felhasználhatósága, továbbfejlesztése, könyvtár-és információtudományi aktualizálása szolgál alapul. Mindez a posztmodern (könyvtári) kontextus módszertani kritikai elvévé válva további, a modernitáshoz való (kritikai-dialektikus) viszony elemzésével válik „totálissá”. Első körben a könyvtár-fenomenológiát a (posztmodern) könyvtári világnak mint „szubjektív (de)konstrukciónak” a fundálására, majd a modernnel való gondolati-történeti szembeállítás tételezése okán idézzük fel. A posztmodern legelső megközelítésben tehát a (modern) történeti metanarratívák (teleológiai), egy történeti célprojektum-

ban megvalósuló szemléletét, kinyilatkoztatását rombolja le. A könyvtári dekonstrukció a történeti teleológia helyett az információs fenoménra irányuló könyvtár-ontológia felől alapozza meg a posztmodern könyvtár létstruktúráját. A köznyelvre lefordítva ez az aktus jelenti a hagyományos könyvtárkép dekonstrukcióját. A posztmodern könyvtári állapot egyben „posztkönyvtári” állapotot is jelent, de nem negatív, korlátozó értelemben, hanem ontológiai (határ)átlépését jelenti a nyelvi-leg-történetileg konstruált hagyományos könyvtárfogalomnak, könyvtár(os) képnek a virtuális valóság felé. A modern és posztmodern szembeállítás közvetlenül adódó lehetősége mellett azonban olyan kritikai elv kifejtésére is lehetőséget látok modern és posztmodern könyvtár ürügyén, amely intézményesen, a könyvtári praxisban is meghaladhatja ezt a szembeállító tételezést. Szerencsés intézményi csillagzat alatt valósult meg tehát az elmélet és gyakorlat modellértékű összevetésének, alkalmazásának intézményes kerete: a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának magyar könyvtárügyben betöltött szerepe, 2001-es „(poszt)modernizálódása” óta eltelt idő szakmai eredményei szinte a kezdettől kínálják e modern és posztmodern gyakorlati és tudományos aspektusok egybevetését, szakmai értékelését. E folyamat evolúciójának fontos állomása a „bibliopláza könyvtármodell”, amely valójában a modern és posztmodern könyvtári dichotómia tételezésének közvetlen, gyakorlati előfeltételévé, elméleti-kutatási terepévé vált, megfelelő annak a tudományos kritériumnak, hogy egyes könyvtári jelenségek elméleti leírását már megelőz(het)ik az olvasói-könyvtári jelenlét metszéspontjában megnyilvánuló tényei, eseményei, így nem feltétlenül utólagos spekuláció az elméleti keretbe helyezés. A könyvtárak posztmodern szempontú, megalapozású elméleti, és ezeknek könyvtárhasználati-gyakorlati, „könyvtártudományi” megközelítését, módszereit is magában foglaló tézisek vázlatos, kidolgozására azért is nagy szükség van, mert az elmúlt 20-25 év könyvtártörténeti fejlődésére, „állapotváltozására” adott helyes válasz igényli a többoldalú, új kontextusú, eredeti megközelítésmódokat, amelyek hozzájárulhatnak a könyvtárügy mai problémáinak megértéséhez, egyben részei a nagyobb és tágabb spektrumú könyvtári szakmai diskurzusnak. Másodjelentésben magam is tehát ennek a szellemében foglalkozom a könyvtár modern és posztmodern aspektusainak összevetésével, fenomenológiai kontextusba illesztésével.

Első (anti)-tézis: Gutenberg vs. Zuckerberg

Modern és posztmodern kontextuson természetesen nem művészettörténeti megközelítési módokat értek, mint ahogy maga a posztmodern fogalma először legalábbis esztétikai „ihletettségű” volt, de a filozófiai kritika kiszélesítette a posztmodern diskurzust (Habermas). Nemegyszer azonban, ha a könyvtárügy területén felmerül ez a fogalom, akkor elsősorban az ugyancsak nem elhanyagolható posztmodern könyvtárépítészeti (esztétikai, ergonómiai és térszemléleti) megoldásaira, eredményeire gondolnak posztmodern ürügyén. Nyilvánvaló azonban, hogy a (könyvtári) „posztmodern állapot”, gondolat jelenségvilága, mint „ható-ok” ennél jóval komplexebb (filozófiai) keretek között érthető csak meg. Így arra vállalkozom, hogy a modern filozófiai narratíva és fenomenológia nyelvezetén (is bemutatva a modern és posztmodern könyvtári diskurzus differenciáját), a könyvtár on-

tológiai státusbeli jelenségének és jelentésének posztmodern elemeivel, elveivel szembeesítve közelíték a problémához, a modern könyvtár dekonstrukciós stratégiájához. A posztmodernnek a modernnel való (könyvtári) összevetése, konfrontáltatása több(idő)síkú értelmezését nyújtja vállalkozásomnak. Egyrészt mindenképpen időbeliségre utal a poszt- előtag, vagyis arra, hogy valami olyasmit általánosítunk a könyvtárak jelenlegi (posztmodern) *állapotára*, mert fejlődésről nem, csak állapotokról, eseményekről aktusokról, jelenlétről, jelenvalóságról lehet beszélni a posztmodern ürügyén, mint ahogy nem egyszerűen paradigmaváltásról, hanem paradigmaválságról, (zárójelbetételről) kell beszélnünk, (a könyvtárak ürügyén is) ami „történetileg meghaladta” a modernitás korának könyvtári eszméit, gyakorlatát. De mert a modern, (hagyományos) könyvtár apriori tér-idő szemléleti formáit dekonstruáljuk, jobb híján, egyfajta modernítésre jellemző történeti-metafizikai ontológiai fogalmi keretből kiindulva fogalmazok így, hiszen a „történetileg meghaladta” történelemfilozófiai megközelítés tarthatatlannak, paradoxnak tűnik a posztmodern esetében, mivel az időnek, a jelenvalóságnak, az ittlétnek, *a könyvtárban benne-létnek* az egzisztenciális parafrázisai éppen hogy a történeti viszony, az időbeli és metafizikai reláció újraértelmezését, dekonstrukcióját jelentik. Heideggeri nyelven megfogalmazva a modern és posztmodern könyvtári kontextust: **a modern könyvtár ontikus**, (könyvek, dokumentumok mint szövegek, multimédiás tartalmak, információk hordozóinak) létezését tételező, **ezzel szemben a posztmodern könyvtári (információs) létező tételező megismerése ontologikus** (a könyvtártól, könyvtől, **sőt szövegtől, információtól is elvonatkoztatott könyvtári „létkérdésre” irányuló**). A posztmodern könyvtár létbeli, „információontológiai” megalapozása olyan elsődleges feladat és cél, amely túlnyúlik „a könyvtár olyan hely, ahol...” típusú „funkcionális” vizsgálódás keretén. A könyvtár immár csak részben határozható meg a valóságos és virtuális tér egy szegmensként. Információs folyamatként, létállapotként írható le: a könyvtár olyan (információ-áramlási) folyamatok összessége, amelyeket (adott szempont szerint) gyűjtött, rendszerezett, visszakereshető, strukturált, a tér valós vagy virtuális, szimbolikus helyein (fel)található „információhalmazok” alkotják. A posztmodern könyvtárhoz vezető fenomenológiai módszer „felületi eredményként” először a különböző könyvtártípusokat közelíti, majd magukat a modernítésben szétvált közgyűjteményeket láttatja „egységben”; végül magát a virtuális teret is „elnyeli” a „könyvtár”. Tévedés ne essék, nem fordítva történik: az információ ontológiai redukciója a posztmodernitás (könyvtári) projektumát a világ fokozatos könyvtári-információs „átlényegítésében” határozhatja meg. Nem a (virtuális) világ része lesz a könyvtár tehát, hanem egy magasabb információontológiai állapot felé haladó világ lesz „könyvtári” entitású. A borges-i „bábeli könyvtár” épp a szöveget helyettesít be a tudat és a lét elsőségével. Lét és tudat (kettőségének) modern szembenállásra is visszavezethetjük az információs fenomén fennállásának egzisztenciális következményeit. E diszkrépancia a digitális korban kevésbé explicit, hiszen az információ fenomenológiai redukciója „önmagában” vizsgálja az információ fennállását. Magára az információs fenoménra kérdezzük rá, arra vezetjük vissza, terjesztjük ki a (könyvtári) létet a posztmodern könyvtár ontologikus lényegét fundálva, dekonstruálva. A virtuális szöveg könnyen a dekonstrukció eszközévé válik kezünkön (de leginkább számítógépünkön), hiszen – Derridával szólva – minden szöveg magában foglalja öndekonstruációját, és ezen keresztül a könyvnek, könyvtár-

nak, mint hordozónak a (szimbolikus) lerombolását. A könyvtár „lerombolása” tehát éppen fennállásának elégséges feltétele, a szövegek dekonstrukciója révén megy végbe.

Nem véletlenül vezetem fel posztmodern könyvtárról szóló előadásomat az idő, az időtudat (fenomenológiai) problémájával, hiszen mint a múltbeli írásos, rögzített információt gyűjtő, archiváló, feldolgozó, szolgáltató intézmény, a könyvnek mint könyvtári dokumentumnak „időtárgyként”, vagyis folyamatként, eseményként, olvasási aktus helyett írásaktusként való bemutatása, alapvető fontosságú mozzanat lesz a posztmodern könyvtár időiségének, létteljességének, *könyvtárban-benne léte* „olvasói” jelenlétének megközelítésében. A könyvtől mint a kinyilatkoztatott „pozitív” tudás és jelentés történeti tárgyától el kell jutnunk a könyvnek (szövegeknek) mint a prezenciaidő azonnalóságában, szubjektív időélményben megélt információs folyamatként való értelmezéséig. A fenomenológiát így a digitális világ jelenségével, jelenlétével kell összekapcsolnunk. Éppen a történeti megközelítés foucault-i „*problematizációja*” tördeli szét, *dekontextualizálja* „*a múlt folyamának történelemként tudatosított fogalmát*” – jegyzi meg Gyáni Gábor. A posztmodern időtudat filozófiai értelmezése különösen a múzeumi közgyűjtemények számára ajánlanak természetes szövetséget e szemlélettel, de fontos belátásokat tartalmazhatnak a fenomenológiai módszerrel dolgozó könyvtár-filozófia narratívái számára is. **Az időtudat és az információ(hordozók) (szemléleti tárgyak) fenomenológiai elemzésének „közgyűjteményi” de(kon)strukciója, értelmezése a posztmodern könyvtár- és múzeumfilozófia középpontja, fundamentuma.** Enélkül nem érthetjük meg a posztmodern (köz)gyűjteményi filozófia, vagyis ez esetben praxis, mélyebb összefüggéseit. Az objektív idő kizárása a közgyűjtemény, a könyvtár, a múzeum ontológiai talapzatáról radikális megoldásnak, radikális tudományos premisszának tűnhet egy olyan intézményrendszer esetében, amelynek lényege éppen az „időiség” információs-történeti megjelenítésében, manifestációjában van. Éppen ezt a történeti időiségbe beágyazódó, metafizikai konstrukciót kell elsőként elveszteni a könyv(tár), a kiállított tárgyak dekonstrukciójának folyamatában. A posztmodern közgyűjtemény, minthogy maga a posztmodern is tehát, „leválik” a történeti időről. „*Foucault olyan gondolkodói stratégiát javasol, amely felszámolja a jelen és a múlt közti közvetlen átmenet feltetését*” – definiálja szintén Gyáni Gábor a posztmodern történetírási kánont, amely Husserl megállapításával kiegészítve „időtálló” egy könyvtár-fenomenológiai kísérlet fundálásához is: „*nem a világidő létezését, a dologi tartam létezését (és így tovább) feltételezzük, hanem a megjelenő időt, a megjelenő tartamot mint olyat – ezek pedig abszolút adottságok.*” A szubjektum számára a tudatélményben megjelenő immanens idő(tudat) és tapasztalás a transzcendentális redukció révén már nem csupán az egyéni szubjektivitásban, hanem egyetemesen, minden ember számára közösen feltalálhatók. A könyvtári „common sense”, a közös könyvtárhasználói platform az információ és az információt közvetítő felületek egységesek, „abszolút adottságok”. A könyvtári (és a múzeumi) jelenlét az információnak, a tárgynak a folyamatosan (újra)átírt, újrainterpretált jelenlétévé, folyamatává, pillanatnyi fennállásává, posztmodern állapotává változik, a modernitás „kinyilatkoztatott” (történetileg immanens) szükségszerű fejlődés és eszkatológia értelmezési hatalmát, narratíváit dekonstruálva. Ez három alapmozzanattal válik teljessé a posztmodern közgyűjteményi filozófia kritériumrendszerében.

1. Interakció: az eddig „passzív” tárgyszemlélő és könyvolvasó megszólítása, diskurzusa, az információáramlás irányának kétoldalúvá tételével.
2. Involválódás: szubjektív ontológiai belehelyezkedés az értelmezési, reinterpretációs térbe .
3. Partecipáció: az ismeret, az élményanyag megosztása, „kommunikálása”.

Mivel előadásunk egy különös, múzeumi–könyvtári kettősségű közgyűjteményi entitásban jött létre, értelmezzük újra György Péter „hagyományos és új múzeum” dichotómiáját a modern és posztmodern közgyűjteményi ontológia distinkcióiban. *„A múzeumi pillanat, a befogadással kapcsolatos elvárás és norma radikális változásokon esett át az elmúlt évtizedek során. A tradicionális múzeumi gyűjtemények az elkülönülés csodái voltak, ellenben az új múzeumok a kortárs, a mindennapi, helyi kultúra fenntartásában, újraalkotásában s végül az interpretálásban érdekeltek, így számukra sokkal fontosabb lehet a feladatok megfogalmazása, különféle témák felvetése, mint például a klasszikus gyűjtési normák betartása. Míg a hagyományos múzeumok az autentikus tárgyak szellemének ébrentartására, szimbolikus jelentésük felismerhetővé tételére voltak hivatottak, addig az új múzeumok a megélt gondolat, a személyes tapasztalat és tudás egységének: vagyis az autentikus létnek a prezentálásában érdekeltek. A hagyományos múzeum az ugyan folyamatosan átrendezett, de mindig változtathatatlanul feltüntetett kánont közvetítette, az új múzeum plurális értékek közötti párbeszédet ajánl”.* Később hozzáteszi: *„Az új jelző, tehát a hagyományos muzeológiától való eltérés lényege mind a múzeumok, mind a muzeológia történetének mintegy kívülről való szemléletében áll.”* Éppen ez a kívülről való szemlélet az, amit tartalmilag a könyvtár fenomenológiai redukciója, dekonstrukciója révén elérünk, amikor kiszakítjuk a történeti kontextusból a modern könyvtárat, hogy posztmodernné tegyük. A György Péter-i tipizálást mindazonáltal részben a (posztmodern) könyvtárra is átvihetjük. A helyi kultúra fenntartása, szerepének növekedése – a könyvtárak helytörténeti gyűjteményeinek különösen fontos küldetése – a globális világ lokális „ellenszénája”. A helyi kultúra, helyi emlékezet újraalkotása, reinterpretációja a posztmodern történetírás egyik módszerét, az oral history-t bevonva, a személyesen elmesélt történelem helytörténetileg is releváns forrásgyűjteményként való feldolgozását jelenti. Ez a globális „helytörténet”, a kollektív emlékezet dimenzióiban is működik. Nemrég az Europeana könyvtár hirdetett online felületen beküldhető I. világháborús történeteket. (Lehet, hogy egy kicsit megkésétt kezdeményezés...) Az autentikus, objektív ismeret kinyilatkoztatott (közgyűjteményi) reprezentációja helyett a megélt (szubjektív) gondolat, tapasztalat, olvasási igény tudással való kapcsolatában kulminálódik az új közgyűjteményi filozófia. A múzeumok és könyvtárak térbeli „átrendeződése”, a közgyűjteményi használói nézőpont tér-idő apriori formáinak lebontása, a dokumentumprezentáció dekonstrukciója szintén a posztmodern könyvtár-filozófiára rímel. Ez a kis muzeológiai kitérő is azt mutatja, hogy a modern közgyűjtemények által sugallt kinyilatkoztatott információreprezentáció történetihatalmi kontextusát a posztmodern dekonstrukció építheti le, teheti a szubjektum „számára-valóságává” újraírható, újraértelmezett (virtuális) terévé, szövegvalóságává, tárgy-újraalkotójává. A közgyűjtemények „kívülről szemlélésének” filozófiai „megoldása” a fenomenológiai redukció, amely azzal, hogy lebontja a hagyományos, metafizikai könyvtár- és múzeumfogalmat, egyszersmind ki is tágítja a

közgyűjtemény jelenvalóságának egzisztenciális „érvényességi körét” a mindenhol jelenlévő információra.

Különösen érdekes és fontos ez a fenomenológiai módszerrel történő elemzés, a 24 órán keresztül (a virtuális téren át) elérhető könyvtári jelenlét, prezencia, „jelenvalóság” megértésében, *a világban benne létnék a könyvtárban benne létév* transzformációja által. A könyvtár már nem egyszerűen csak „hely”, ahova fizikailag vagy virtuálisan ellátogathatunk, a könyv már nem „tárgy”, hanem (kéznél lévő), a virtuális valóságra kiterjesztett (augmentált), bárhonnán elérhető folyamat, esemény (apriori) információs jelenvalóság, ittlét. **A könyv(tár) mint folyamat, esemény, állapot, az olvasás mint (újra)(át)írások, (ön)(újra)hivatkozások szövegvalóságainak összessége általi újraértelmezés, (ön)reprezentáció, (re)interpretáció, inskripció, regisztráció, vagyis archiválás. Ez tömören a posztmodern könyvtár, szemben a modern könyvtárral, amelyben a könyvtár a paradigmatikusan elfogadott tényeket jelölő jelölői hordozóinak archivált összessége, az írás egyirányú, „egyszeri” (metafizikai) kinyilatkoztatás, az olvasás műbefogadás.** Roland Barthes szerint, az olvasó, *„ahelyett, hogy maga játszana, ahelyett, hogy a jelentő varázsa megigézhetné, hogy az írás kéjéből részesedne, nem marad számára más, mint soványka szabadsága arra, hogy elfogadja vagy elutasítsa a szöveget: az olvasás nem több mint népszavazás.”* A posztmodern olvasók már „maguk is játszhatnak”, hiszen „ők maguk lesznek a Könyv – virtuális téren keresztül történő – folytonos mozgása” – idézhetjük és egészíthetjük ki Foucault-t. Tehát valójában nem a „szerző halála” emancipálja az olvasást, az olvasót a reinterpretációban – ahogy Barthes állítja –, hanem az írás felülemelkedése, a logosz írás általi dekonstrukciója okozza az „olvasás halálát”! Mert mennyi szöveget állítunk elő manapság (a virtuális térben), amelyet rajtunk kívül senki sem olvas, de nem is lehetséges minden keletkező szöveg elolvasása! Írni lesz „kötelező”, nem olvasni! Kommenteljünk, csevegjünk, blogoljunk – felszólítással szaporodik a szöveg az olvasás „rovására” is. Az olvasás mellékes lett, pedig mégiscsak könnyebb mesterség, mint az írás.

A nyomtatott könyv lezárt, egyszeri, „befejezett”, a virtuális szöveg „nyitott”, nemcsak újraértelmezhető, de folyamatosan újraírható újraalkotható mű. A filozófiai hagyomány számára az írás elutasítása, kiiktatása ahhoz volt szükséges, hogy visszatérjen az önmagában létezőként, alapként elgondolható jelentésrendre. *„Az írás megvetése kibogozhatatlanul összefonódik a metafizika logocentrizmusával, a filozófiának egy önmagában létezőként, alapként elgondolt jelentésrend felé orientálódásával”* – írja Culler. *„Heidegger számára, miként a kantianusok számára is, a filozófiai írás célja valójában véget vetni az írásnak. Derrida esetében az írás mindig újabb íráshoz, majd még több és egyre több íráshoz vezet”* – idézi szintén Culler Rorty-t. Éppen ezért szükséges Derrida gondolatainak felhasználása a posztmodern könyvtár dekonstruálásához, hiszen az írás (ön)destrukciós folyamat. A könyvtári tér-idő és a könyv, a szöveg dekonstrukciója, újraértelmező teremtése vezet a modern könyvtár lebontása (redukciója) révén a posztmodern könyvtár alapjához, a mindenki által (bárhon) észlelhető, bárki által előállítható, módosítható, megosztható információhoz. Nem a könyvtár válik az információ közös platformjává, hanem az információ lesz „könyvtári” entitású. **A posztmodern olvasó, tehát valójában (ön)újra(át)író, szöveget teremtő – ezzel könyvtárat teremtő,**

információt megosztó, tag, azaz „feldolgozó könyvtárossá” is előlépett. A könyvtáros szakma tehát egyetemes lett az informatika által. Mindenki, aki információ-előállításban, észlelésben, áramoltatásban, megosztásban részt vesz, valójában „könyvtáros”. Az olvasás valójában (újra)írás, újraértelmezés, amelyhez nyilván az adekvát felületet a virtuális valóság jelenti. A posztmodernben az írás az olvasás „kiterjedése”, kiterjesztője (újraértelmezője), nem megfordítva, amely a modern sajátja. A Gutenberg vs. Zuckerberg dilemma filozófiai vetülete éppen ebben áll: az olvasás mint műbefogadás, népszavazás vagy az olvasás mint „(ön)újra(át)írások” aktusa. A szöveg „mássálevésének” (végtelen) aktusában teljesedik ki a posztmodern könyvtári, könyvtárhasználói entitás, amelyben a szerzőség nem azért kérdéses, mert bárki átírhatja, hanem mert az írói–befogadói relációs alany szűnik meg. A szöveg önmagát írja, az író (szándéka) irreleváns a jelentés szempontjából. Ez a szöveg posztmodern könyvtári dekonstrukciójának lényege is. Az olvasó szövegeket teremt, (át)értelmezve újraír, megoszt, bárhol a virtuális térben, így könyvtárat bárhol találunk, ahol szöveget is találunk. Posztmodern könyvtári (filozófiai és nem csak technológiai) környezetben (újra)átértelmezve Derridát, az író-olvasó, olvasó-író folyamatos létkapcsolatban van a szövegekkel, amelyeket (újra)átírva disszeminál, vagyis megoszt. A derridai disszemináció könyvtári-informatikai nyelvre lefordítva megosztás, merthogy a szöveg létmódja a robbanás, szétterjedés, „kiáradás”. A „magszórás”, mint a derridai kifejezés jelentéskontextusa tehát virtuális térben értelmeződik újra. A klasszikus könyvtári író-olvasó találkozik relációi „újraíródnak”, a szöveg olvasása és teremtése emancipálódik, kitör a metafizikai hierarchiából. Nincs többé olyan, hogy író vagy olvasó. Csak (újra)írók vannak, még narrátorok sincsenek, mert beszéd helyett is írunk, ami során a kommunikációból is regisztráció, inskripció lesz. A virtuális valóság sajátossága, hogy a beszédaktusok is nagymértékben az írásos felületeken jelennek meg („Cset”-ek). Az olvasás „írassá” alakulása a posztmodern (könyvtárhasználat) web 2-es technológiájú környezetében a legnyilvánvalóbb, sőt mi több, elégséges feltétele a közösségi írás-olvasás funkcióváltozásainak.

A modern könyvtár idő- és létstruktúrája, a könyv tárgyi lényege éppen a posztmodern ellenkezője, „antitézise”, maga a „megfagyott”, befejezett, megszüntetve-megőrzött időiség és tárgyiség – Polányi Károly megállapítását idézve – „*Kísérlet az emberi időnek az örök időhöz való igazítására.*” A modern könyvtár maga volt az abszolút történeti (vég)idő eszkatológikus kulturális-szellemi aspektusú „beteljesítője”. A modern könyvtár – hogy az angol igeidőket hívjuk segítségül – present perfect tense-ben, a befejezett, a jelen egy pillanatnyi mostjára kiható, megszüntetve-megőrzött múltból lép elénk. A posztmodern könyvtár ellenben csak present perfect continuous-ban, a múltértelmezés folyamatos jelenre-hatásában, prezencia-időben, azonnali (virtuális) folyamatos jelenre „kilépésében”, disszeminációban, létezhet. A modern könyvtár sajátosan, kulturális aspektusban teljesíti be a történelmi eszkatológiát. A kultúra (a könyv és a könyvtár) a szellem önmegértő, önmegalapozó történeti metanarratívájának hordozója. A könyv a nyelv „logocentrikussága” miatt is „metafizikai” tárgy. A (virtuális), posztmodern (értelmezési horizontban lévő) szöveg ellenben ön-újra-írható *folyamat*, a folyamatos jelen- (valóság) attribútuma. A modern könyvtárat az a gadameri tétel jellemzi, hogy „*a hagyomány ott válik hermeneutikailag jelentőssé, ahol írásos hagyományról van szó. Az írásosságban kezdődik a nyelvnek a saját végbemenésétől való különválá-*

sa. *Az írás formájában minden hagyomány minden jelen számára egyidejű.*” A posztmodern könyvtár (filozófia) mindezt nemcsak a (befejezett) jelenre, de a virtuális téridőre is kiterjeszti, de nemcsak mint olvasható „történeti-hermeneutikai” *adottságot*, hanem mint reinterpretátori *lehetőséget* is a hagyomány átírására.

A modern könyvtár a kultúrának a történeti teleológiát megalapozó meta-narratívák, nagy történeti elbeszélések eszközeként interpretált intézménye. A modern könyvtár tehát a történeti metanarratíva hierarchikus fogalmi (nyelvi) rendszerére épül. A nyomtatott könyv és a nyomtatott könyveket tartalmazó modern (köz)könyvtár maga (volt) a kinyilatkoztatott történeti totalitás szelleme, a szubjektum–objektum totális egysége, az abszolút szellem öneszmélésének par excellence színhelye, színtere, a szubjektum „Odüsszeiájának” végállomása. A platóni-arisztotelészi dualizmus története „véget ér”. Hegel szerint, aki egyben betetőzte a racionalizmust, a valóság (lét) és a megismerő szubjektum dialektikus egysége a (könyvtárban is elsajátított) kultúrában, „*az emberiség teljes nagykorúságára való nevelésének folyamat*”-ában valósul meg. Éppen ezért, amikor a modern könyvtár vonatkozásában „nevelésről” beszélünk – elsősorban a porosz (népkönyvtári) hagyományra építve –, akkor a modernitás kulturális lényegét is megfogalmazzuk. Ami a (könyvtári) nevelés posztmodern aspektusait illeti, e téren a dewey-i „modellt” érezhetjük kiindulópontnak. Ahogy írja, „*vallom, hogy az életre nevelünk, és nem a jövő életre készítünk föl*”; majd másutt, „*vallom, hogy a nevelés középpontjában az úgynevezett alkotó tevékenység áll.*” Mindez abból a szempontból érdekes, hogy a posztmodern könyvtár (is) egyértelműen az angolszász hagyományból, a modernitás ingájának másik oldalán elhelyezkedő public library filozófiájából lép elő, a megfelelő történeti-technológiai fejlődés egy pontján. A kultúra filozófiai interpretálásánál a német (abszolút) idealizmus Hegel által fémjelzett tetőpontja és a marx-i projektum jelentheti a modern könyvtár filozófiai megalapozásának és definiálásának hivatkozási pontjait. Marx szerint ugyanis az ember a szépség törvénye szerint is alakít, ami az állatvilággal való összevetésben értelmezve, csak az embernek tulajdonít kulturális, kulturálódási jelleget, szükségletet. A kultúra, immár a szellem történelmi önreflexiója, az anyagi valóság metaforájaként értelmezve, külsővé-idegenné válásának, az anyagi valóság „visszatükrözője”, elidegenedésének nagy történeti projektuma révén a szellem(i)ben tér haza mint totalitás, mint egész. Hegel így fogalmaz ezzel kapcsolatban: „*A művelődés (...) azonban az általános szellemnek, mint szubsztanciának oldaláról semmi egyéb, minthogy ez megadja magának öntudatát, létrehozza létezését és magára irányuló reflexióját*”. A modern könyvtár szellemi kincsei, a modern könyvtárhasználat tudatos(an) felkeltett, interiorizált szükségletei a szellem történeti önreflexiójának par excellence teleológiai színterévé változtatja a (modern) könyvtárat. Logikai kapcsolatot az olvasóknak a kultúrával a modern könyvtárban tehát a szükségletek öneszmél-(tet)ése, a nevelés általi tudatos interiorizálódása jelenti a modernitásban. De mit is jelent a kultúra (fogalma) a kulturálódás, a művelődés a modernitás számára? Önnön fennállásának elégséges kritériumát! Márkus György szerint „*A kultúra modern fogalmának kialakulása azt jelzi, hogy maga az ember emberi mivolta vált problémává, hogy ennek jelentését többé már nem rögzítik szilárdan a vallási vagy világi hagyomány által átörökített eszmények, hogy ez olyasmivé vált, amit keresnünk kell*”. Hegel még kifejezetten arról írt, hogy a művelődés, a szellem ma-

gára ismerése, a nevelés folyamatában aktualizálódik: a művelődés „*az a folyamat, amelynek során a gyermek természetes egyediségéből kiemelkedve társadalmi egyénné válik azáltal, hogy elsajátítja és interiorizálja az általánost.*” Társadalmiság és kultúra (kulturálódás), a modern könyvtár(használat) immanens, történeti lényege, amelynek során a (modern) könyvtár abszolút jelleggel, „máslétében” (fizikai létében) megszüntetve-megőrizve az anyagi mozzanatot, az abszolút szellem formájában mutatja fel az általánost. Ezzel nem melleleg azt is mondja, hogy az ember valódi társadalmisága az individualitáson, az egyediségen keresztül vezet az általánoshoz. És valóban, erre alapozva mondhatjuk, hogy a modern ember az individuális szempontok alapján jut el a közösséghez, a kultúrához, a könyvtárhoz.

A modern könyvtár ezért tehát nemcsak szükségleteket allokál, szolgáltat hanem „nevel” is, értéket is tételez, mint az esztétikai hierarchia kijelölője. Almási Miklós *Anti-esztétika* című művében így osztja fel a modernitást, a mai művészet hármasságát: klasszikus kultúra–avantgárd–tömegkultúra. A posztmodern ezzel szemben leépíti a (könyvtári) kulturális hierarchiát mind a műfaji, mind tartalmi, mind a hozzáférhetőség értelemben. A posztmodern könyvtár megoldást kínálhat a modernben a tömegkultúra és a magaskultúra között létrejött antagonisztikus ellentétre. Az Adorno által pontosan körbeírt diagnózis szerint a magaskultúrából hívei fétist csináltak, a tömegkultúra hamis szükségleteket ébreszt; a tömegkultúra kábítószer, függőségi tényező lesz, amely rombol, mert szellemi leépüléshez vezet. Ezt az ellentmondást a posztmodern (könyvtár) egy sajátos „középfogalomban” oldja fel, a multikultúrában. A posztmodern könyvtár is multikulturális közeget kínál az állomány (elrendezése) tekintetében, amely mind a horizontális, mind a vertikális kulturális hierarchiát dekonstruálja. Az érték helyett a pluralizmus lesz a rendező elv. Az érték a modern kultúra alapkategóriája, mondhatni, alapértéke. A posztmodern könyvtári rendezőelv mindezt az állomány fizikai és tartalmi dekonstrukcióját eredményező rendszerben, erős kontextusban szervezi újjá a kontextus nélküliséget. A Fővárosi Könyvtár történetét két kötetben feldolgozó Katsányi–Tóth szerzőpáros így ír az ezt a kontextus nélküliséget kifejező családi könyvtárakról: „*Feltárását elrendezése adja. Újítása a tematikus elrendezés. Állománycsoportjai, elnevezéseik könyvtárról-könyvtárra – igények szerint – változhatnak. Csoporton belül mindenfajta rend fölösleges, sőt tilos. Egy mű példányai több csoportban is helyet kaphatnak.*” A kontextusok dekontextualizálásának rekontextualizálásaként is definiálhatjuk a posztmodern könyvtár fenomenológiai „evolúcióját”. A posztmodern könyvtári konstrukció tehát a kultúra templomát a kultúrának mint fétisnek, de mint függőségnek az oldaláról is lebontja, a tartalmi és formai dekonstrukciót egyaránt véghez viszi. Hogy a modern könyvtár történetfilozófiai megközelítése ne legyen teljesen fogalmi absztrakció, szolgáljon most kiindulási pontjául a modern könyvtárhasználat és a könyvtári állomány(elrendezés) gyakorlati-tartalmi sémáihoz! Kedvenc példámmal élve, Henry James *Egy hölgy arcképe* és E. L. James „ötven árnyalat” trilógiája „békésen” megfér egymás mellett a polcon egy sajátos, posztmodernista könyvtári állományelrendezési filozófiában. De nemcsak a műfajok, hanem a dokumentumtípusok keverhetősége is posztmodern könyvtár-filozófiai jelenség. A modern könyvtár a metafizikai hierarchia kontextusát elsősorban a könyvtár apriori fogalmi, osztályozási hierarchiáján keresztül teljesíti be (a könyveknek a polcokon való el-

helyezése vonatkozásában, a polcoknak a tér kialakításában meghatározott, monolitikus egységében). Ennek egzakt kifejezője az ETO, de tágabb értelemben minden könyvtári „rend”, így a betű- és az „időrend” is, de a zaj antropológiája felől közelítő csend is, amely a hang architektúrájának leágazásából hozza be a „semmi” (filozófiai) gondolatát a könyvtárba. A modern könyvtár tehát a „rend” és a „csend” kiterjesztéseként írható le. Posztmodernről szóló előzetes megállapításaim, téziseim belső logikája azt implikálhatja a hallgatóban, hogy a posztmodern könyvtár ezzel szemben a hagyományos, modern könyvtári rend de(kon)strukcióját jelenti: rendtelenséget (bár filozofikusabb lenne dekonstrukció ürügyén *rendezetlenségről, rekontextualizálásról, fragmentáltságról* beszélni), zajt, piaci nyüzsgést és piaci szemléletet, a közjóléti filozófiájú kulturális közszolgáltatások helyett. Nos, ez természetesen túlzó és egyoldalú félreértelmezése (lenne) a posztmodern könyvtár „eszméjének”, így a továbbiakban ezt majd szakmailag elmélyítjük.

A de(kon)strukció posztmodern könyvtári aspektusai, interpretációi a (könyvtári) de(kon)strukció négy mozzanataként is értelmezhető négy „jelentésréteggel” ruházzák fel a könyvtári „jelentés” és jelenlét, a *könyvtárban-benne-lét* ontológiai struktúráját. A könyvtári de(kon)strukciót (értelmezésében) megalapozó (könyvtár)fenomenológia így négy kulcsszemély megállapításait egyesíti. Husserl fenomenológiai (transzcendentális redukció) módszerét, a heideggeri (fenomenológiai) destrukciót, a gadameri hermeneutikát, valamint a derridai dekonstrukciót. Husserl módszerével a könyvtár fenomenológiai redukcióját végezhetjük el, amellyel az információs fenomént ragadhatjuk meg. Heidegger (fenomenológiai) destrukciója nem pusztán rombolás, hanem egy meghatározott irányú leépítés, az európai filozófiai ontológiai hagyományt (értelmezésünkben a könyvtári hagyományt) a (könyvtári) létre, információs fenoménra vonatkozó kérdéshez visszanyúlva teszi kérdéssé. A gadameri hermeneutika a (könyvtári) szövegek értelmezésén keresztül a könyvtár mint „íráshordozó” metaforái értelmezésének narratívájához szolgál alapul. Gadamer az írásművek redukcióját végzi el, amely elválaszthatatlan mozzanata a könyvtári dekonstrukciós folyamatnak, a „tisztá információs fenoménnek”. „Amikor mindentől elvonatkoztatunk, amiben egy mű mint eredeti életoösszefüggésében gyökerezik, minden vallási vagy profán funkciótól, melyet betöltött s melyben jelentősége volt, a mű mint tiszta műalkotás válik láthatóvá” – írja. Derrida „dekonstrukciója” a heideggeri destrukciót kiterjeszti magára a létre, a könyv(tár) (információs) létre is. Ahogy Fehér M. István összeveti téziseiket: „Heidegger számára a destrukció kezdettől fogva a létkérdés szolgálatában áll – Derrida számára a dekonstrukció a létkérdéssel (is) szembefordul.” Heideggeri kontextusban szólva, „egyszerűen” csak lebontjuk a kultúra templomát, a könyvtár (meta)fizikai létét, hogy aztán egy információs kontextusban újra felépítsük azt, rákérdezve, hogy mi is a könyvtár egzisztenciális alaplétezője a virtuális korban. A derridai dekonstrukció könyvtári értelmezésének esetében még ennél is messzebbre megyünk: az információt kiemeljük a (jelentés) kontextusából, s azt állítjuk, hogy bármilyen (strukturálatlan) információhalmaz könyvtár lehet. Így merülhet fel az a fontos kérdés is, hogy ebben a perspektívában könyvtárnak tekinthető akár a teljes virtuális és anyagi valóság. A „könyvtár az egész világ” metafora tehát csak a hagyományos modern könyvtár információ-fenomenológiai de(kon)strukciója által megvalósult ontológiai fordulatban nyeri el értelmét, perspektíváit. A könyvtár(i), (szöveg) dekonstrukciója szükséges ahhoz, hogy meghatározzuk a poszt-

modern könyvtári (és használói) jelenlét, a (könyvtári) *Dasein* kérdését, mind a használó, mind az információ felől. Posztmodern könyvtárban lenni egészen más (tér- és idő)élmény, mint a modern könyvtárban. Egy másik *Dasein*, könyvtári lét-állapot. A modern könyvtár alkalmi jelenség az olvasó számára, aki időről időre felkereste, utánajárt a dolgoknak, tényeknek, a könyvtárban hosszabb-rövidebb időt eltöltött vagy esetleg, a technika fejlődésével telefonos jelenlét, távhasználat útján tett fel bizonyos kérdéseket. A modern könyvtárhasználat individuális jellegű, motivációjú; a posztmodern könyvtárhasználat közösségi. A modernben az információs előismeret individuális jellegű, a posztmodernben közösségi. A posztmodern tehát „megfordítja” a kulturálódás, informálódás irányát. A modern az egyéntől jutott a közösségig, a posztmodern felhasználó az a priori közösségi kapcsolatok (social network) révén jut el az egyéni könyvtárhasználati motivációkig. A posztmodern (virtuális) könyvtár időbeli hozzárendelődése a társadalom információs igényeihez a folyamatosan a jelenre ható, a jelen által konstituált könyvtárhasználati aktussorozatok összességében manifesztálódik. Ez sokirányú, egyidejű, „valós” idejű folyamatokban ölt testet. A mai kor könyvtári felhasználója egyszerre többféle könyvtári forrást (az írást) és elérhetőségeit mint a jelölő (nyelv) jelölőjének (szöveg) jelölője (jelentés) hordozója (könyv) használva, egyidejű, diffúz könyvtári jelenlétben, multi könyvtári entitásokban, multikulturális (szöveg) környezetben létezik. Ez azonban még nem minden. Újraírható, újrafogalmazható, fragmentált (unilineáris-hypertext), (virtuális) szövegekörnyezetben és diskurzusterben kulminálódik a posztmodern könyvtári entitás autentikus „*könyvtárban benne léte*”. Ez a (virtuális) posztmodern (web)könyvtári *Dasein*. A könyvtári szövegek létállapota az (újra)olvasástól az (újra)írásig terjed. A korai internetes világban még igaz volt, hogy a web, a virtuális valóság attribútuma a könyvtár, vagyis a web teszi zárójelbe a könyvtárat, és nem fordítva. A szövegvalóság újrafogalmazásával, rekontextualizálódásával jutunk el oda, hogy a „könyvtár” teszi zárójelbe a webet, amely egyre rendszerezettebb, augmentált valóságban „nyeli el” a (virtuális) valóságot. A virtuális (posztmodern) könyvtár technológiailag a könyvtár egyik lehetséges szélsőértéke, de maga a virtualitás még nem a posztmodern könyvtár *conditio sine qua non*ja. (Így tehát most a posztmodern teszi zárójelbe a webet.) A posztmodern könyvtári gyakorlat az erőteljes és egyre többféle online (társadalmi–felhasználói) jelenlétéből kifolyólag tehát közelíti egymáshoz a különböző szöveg-, könyvtár- és közgyűjteményi típusokat, „feladatokat”; egyidejűvé teszi a könyvtári szövegentitásokat, bizonytalanná teszi a könyvtáros és az író-olvasói entitás, illetve funkció közti határokat. Miként lehetséges ez? Definiáljuk újra a posztmodern könyvtár egzisztenciális alapvetéseit! Az első maga a *Dasein*, a könyvtári jelenvalólét, de ez esetben jobbnak tűnik az ittlét, „*könyvtárban benne lét*” aspektusában megfogalmaznunk. A könyvtárhasználat apriori tér és időbeli kereteinek forradalmi átstrukturálódásáról, dekonstrukciójáról már beszéltünk. Az ittlét már nem jelent többé kizárólagosan fizikai jelenvalóságot az olvasó felől, sem telefonos bejelentkezést, hanem folyamatos, „online” kapcsolatot. Ennek létrejöttéhez szükség van a könyvtár, a szöveg kéznél-levőségére, a *Zuhandenheit*-ra, vagyis arra a tulajdonságára, hogy online bármikor rendelkezésre álljon a webes felületeken és az azokat megjelenítő egyre kisebb és „okosabb” hordozókon keresztül. A modern könyvtári olvasó dokumentumokra vonatkozó egzisztenciális kérdésfelvetése a „hol van”, „hány darab dokumentum van”, „bent van-e”, „kül-

csönözhető-e” kérdése a posztmodernre a használói jelenlét azonnaliságából fakadó virtuális (meg)létre irányuló kérdésfelvetésére módosult. A „hol van?” kérdése kiterjedt a webre is, ez nyilvánvaló, sőt egzisztenciális szempontból csak a „létezik a weben?”-típusú rákérdezés minősül igazi könyvtári kérdésfelvetésnek. Az információs „létkérdés” könyvtári aspektusai (Heidegger nyomán) a következők: minden kérdés egyben (információ) keresés is. Ez tökéletesen igaz, ha arra gondolunk, hogy az olvasó, akár faktografikus, akár referenz kérdéssel fordul a könyvtárhoz, keresést kezdeményez. A kérdés megkérdéztette a lét (az információ), ami a létezőt mint létezőt meghatározza. A lét mint megkérdéztett, sajátos felmutatásmódot igényel, amely lényegszerűen különbözik a létező felfedésétől. Ez is megállja a helyét információontológiai szempontból, hiszen az információ felmutatásmódja a posztmodern könyvtár kontextusában a virtuális valóság felülete. A virtuális valóság jelenvaló léte szempontjából alapvető fontosságú, hogy az információs fenomén a virtuális közegben egzisztál, áll fenn. A digitális selejtezés, törlés kérdése éppen ezért sokkal drámaibb problémát vet fel, hiszen nem példányok apasztásáról van szó, mint a valós könyvek esetében, hanem a digitalizált információs fenomén egzisztenciális fennállásának megszüntetéséről. Innentől kezdve, ha csak egy másik információs forrásban nincs archiválva, akkor megszűnt létezni mindenki számára. Egy tisztán digitális világ manipulációs technikái kimeríthetetlenek az ilyen eshetőség számára, s ez éppen a nyomtatott dokumentum és a digitalizált információ közötti egzisztenciális fennállás különbségében van. De persze a mentés másként lehetősége pozitív távlatokat is megnyit a posztmodern könyvtár számára; a könyvtárak teremtésének, a szövegek átírhatóságának, rekontextualizálhatóságának, reinterpretálhatóságának perspektíváját.

A könyv, a szövegtartalom térbeli feltalálhatóság új (virtuális) kontextusba is kerül. A példányszám kérdése már irreleváns problémává válik, csak az lesz a fontos, van-e vagy sem. A posztmodern könyvtár egyre nagyobb részben legalábbis tehát a folyamatos jelenvalólét idősíkjaiba kerül az online jelenlét során, így a „mikor” kérdése csak a felhasználó felől jelenthet akadályt. „A mikor lesz bent a könyv?” jövőre irányuló kérdése tehát megfordul. Mikor lép be az olvasó a könyvtári prezenciaidő síkjába? Mikor kezdi el a webet könyvtárosként (is) használni? Egy virtuális képi és szövegvalóságot is szolgáltató könyvtár számára nem lesznek értelmezhetőek a tisztán fizikai könyvtárhasználatot kondicionáló egzisztenciális kérdéseik többé. Nem lesz továbbá példányhierarchia és a hozzáférhetőséget időben korlátozó kölcsönözhetőségi lejárat kérdése, időhierarchia többé, amely a modern, papíralapú könyv(tár) hozzáférhetőségének egyik fő hierarchizáló szempontja a nyilvánosság szabadságfokának befolyásolására. (A papíralapú könyvtár jelenvalóléte és kéznél-levősége szempontjából a könyv raktári vagy szabadpolcos példányainak kölcsönözhető avagy helyen olvasható relációja, nyilvánossága a dokumentum egzisztenciális kérdése, a virtuális könyvtár esetében a pusztá megléte, nem-léte a kérdés.) Azon már nem lesz vita, hogy hány példányt rendeljünk, hiszen egy is végtelen felhasználónak elég lehet, csak azon lehet vita, hogy legyen-e egy szöveg digitalizált vagy sem. (Bár alapvető etikai kritérium, hogy könyvtáros nem cenzúrázhat a digitális tartalmak életre keltésekor.) Az információs fenomén léte a virtuális világban nem egyszerűen azt jelenti tehát a fizikailag korlátozott papíralapú írással, szöveggel szemben, hogy hányan férhetnek hozzá és mikor, milyen időhierarchiában, hanem az, hogy létezik-e vagy sem. Az időhierarchia és a példány-

hierarchia ezzel dekonstruálódott. A könyv fizikai dekonstrukciója ledönti, relativizálja a könyv objektív paramétereit. Az igazi e-könyv „átméretezhető”, így relatívak lesznek a szöveghierarchia hivatkozási, eligazodási pontjai is. Most a könyvtár térbeli hierarchiáját kell dekonstruálnunk, hogy teljesen eljussunk a posztmodern közgyűjtemény térbeli (egzisztenciális) valóságáig. A könyvtár dokumentumainak és szolgáltatásainak hierarchikus rendje, a könyvtári térhasználat aktussorozataihoz rendeli hozzá azokat a megfelelő információ-, dokumentum- és humánerőforrás-igényeket, amelyeket a könyvtár térbeli adottsága kifejezetten implikál. A könyvtáros ül a pultnál és olvas – modern paradigmája (és előítélete) a könyvtáros mozog (a valós és virtuális) térben, és „ír”; (szövegeket gyárt, digitalizál) – paradigmaváltásával ellentételezhető. A könyvtár térbeli hierarchiájának lebontása az online virtuális (közösségi) könyvtár nagy lehetősége. A posztmodern könyvtári weboldalak dinamikusak, a web 2-es kánon szerint egyéni felhasználói fiókok rendelhetők hozzá, (my library), az oldalak portál jellegűek. A valós könyvtári tér dekonstruálása „ezzel párhuzamosan” a fizikai terekben is lezajlik. A posztmodern (valóságos) könyvtári tér is dinamikus. A polcok kerekeken gurulva egy hétvége alatt átstrukturálhatóvá teszik a teret. És amit az egyik nap itt találtunk, másnap már nem fogjuk. Ez sokaknak bosszantó lehet egy szupermarketban, de a cél könyvtári környezetben is „ugyanaz”: mást is vigyen, vegyen a megszokotthoz képest, többet költjön, azaz sokoldalúan kulturálódjon. A shopping koncepció szintén a posztmodern könyvtár egyik alapvető állományprezentációs eszköze. A posztmodern dekonstrukciós elv tehát a könyvtár térbeli fragmentálásában, az állomány tartalmilag koherens rendszerének széttöredeztségében, dekontextualizálásában is megvalósul. A könyvek egymáshoz képesti térbeli hierarchiájának lebontása úgy is megtörténhet, hogy a polc zárt hierarchiájából, egyéni, használati szempontok szerint kiemelve mutatogató kínálatot, hívom fel a figyelmet egy-egy könyvre. A dokumentumtípusok elkülönítése megszüntetésének is lehet több fokozata. Nemcsak hogy egy (könyvkiválasztó) térbe kerülhet a DVD és CD, a hangoskönyv, ha egyáltalán van még értelme ezekről a hordozókról beszélnünk, hanem a papíralapú tartalmak közé is. A mai (posztmodern) könyvtár nem egyszerűen elvesztette a könyvtár név elsődleges jelentését, hanem magát a „jelentést” mint öndefináló elvet, identifikáló elvet hagyta maga mögött. Nem arról van szó, hogy kell-e „hiteles” ismeret, tudás, hanem az, hogy létezik-e ilyen. A könyvtár nem egyszerűen a „megbízható” tudás, információ átadásának monopóliumát vesztesztte el, hanem elvesztett maga a (hagyományos értelemben vett) „tudás” is. Pusztán információs jelenlétről, állapotról beszélhetünk könyvtárfogalom ürügyén, ez viszont „végtelenül” kiterjesztheti a könyvtár fogalmát magát a virtuális világra. A könyvtár nem egyszerűen a weben van jelen szolgáltatásaival, hanem a web lesz „könyvtárszerűvé”. A könyv fenomenológiai elemzése, értelmezése, destrukciója, dekonstrukciója jelenti azt a posztmodern elvet, amellyel a könyvtől az információs fenoménig, illetve e fenomén egyetemes jelölőjéig, a virtuális valóság, a virtuális könyvtár fenomenológiai konstellációjáig eljuthatunk. A virtuális valóság tehát egyetemesen teremti újjá a könyvtárat; az ittlét információs (könyvtári-benne) létté lesz. Ehhez kell megértenünk és a posztmodern (web)könyvtár kontextusában újraértelmeznünk Derrida kijelentését, miszerint a könyv halála az írás (igazi) kezdete, sőt – tehetjük hozzá, annál is több, a könyvtár(használat), az újraértelmező olvasás igazi kezdete is. Az írás (könyvtári) „újrafelfedezése” a

jelentés(alap) dekonstrukcióját jelenti a használó felől. Ma már mindenki, aki információt keres és archivál, „regisztrál”, vagyis egyszerűen csak kommunikál írásban, az „könyvtárhasználó”, hogy közben esetleg „igazi” könyvtárra mutató tartalmat is talál, vagy esetleg könyvtári szintű adatbázist hoz létre, az „mellékes” kérdés. Ma már az interneten elhelyezett bármely tartalom archiválásnak, „regisztrálásnak” számít, még akkor is, ha csak kommunikációs célú cset üzenet is, az „örökre megmarad”. Az írás, a szöveg csak most kezdett „öneszmelésbe”, most lett élő, kontextus nélküli információs „megalapozottságú”, de egyben vissza is tért történeti alapjaihoz, hiszen az írást eredetileg nem kommunikációra találták fel, hanem „regisztrálásra”, archiválásra. Így nemcsak az író-olvasó, de a könyvtárhasználó és a könyvtáros is „egy személyben” mindenki lehet a mindent átható „fantasztikus (posztmodern) könyvtárban”.

A könyvtár-filozófia központi kiinduló problémái az informatika, az internet, a digitalizáció, a szöveg jelenségvilága, az írás, a web, a könyvtár értelmezési metaforái köré csoportosulnak. A könyv(tár) ön(újra)definiálásáról, vagyis a szöveg újraértelmezéséről, tiszta (immanens) fenomenológiai-információs redukciójáról, mindent áthatóságáról beszélünk tehát posztmodern ürügyén. Amikor manapság a könyvtár ontológiai talapzatát arra való hivatkozással próbáljuk érvényesnek elismertetni, hogy fontosak a megbízható, ellenőrzött, fix információk, amelyek referenciája kizárólag a „könyvtár”, akkor tulajdonképpen a könyvtár metafizikai, hatalmi horizontját „védjük”. Pedig éppen egy ezzel ellentétes paradigma lehetne az új alap – a talapzat nélküli talapzat – amelyben a leginkább megmutatkozik a tudományelméleti diszkrépancia modern és posztmodern könyvtár között. Ugyanez igaz a könyvtári tájékoztatásra is, amely már szintén nem egyoldalú „kinyilatkoztatás”, hanem kétoldalú, plurális diskurzus. Posztmodern értelmezésben tehát nem a könyvtár funkciója, hanem a tudás, a könyv, a könyvtár *léte* vált „problémává”. A posztmodern kánon alapján értelmezett könyvtár számára éppígy nem a fejlődés (technológiai, szolgáltatáskultúrát érintő) kérdései a lényegesek, hanem maga a *fejlődés fogalma, a (hagyományos) könyvtár lét-jogosultsága válik kérdésessé*. A könyvtár-filozófiai kérdés tehát a posztmodern létállapotú könyvtár számára nem az, hogy történt-e előrelépés a korábbi könyvtári korszakokhoz képest, hanem sokkal inkább maga az állapot válhat „kritikussá”, öndefiniáló elvvé. S éppen ebben a negatív, vonatkozási pontok nélküli öndefiniáltságban megmutatkozó ellentmondás az, amely egyáltalán szükségessé, lehetségessé teheti a könyvtár posztmodern kontextusában való megfogalmazását, dekontextualizálását.

Második (anti)-tézis:

A (poszt)modern Fővárosi Szabó Ervin (Könyvtár): (re)konstrukció vs. dekonstrukció, kísérlet a (dialektikus) szintézisre, a dekonstrukció berekesztésére

Az első (anti)tézisünkben zárójelbe tettük, dekonstruáltuk, „berekesztettük” a könyvet, könyvtárat, a szöveget, sőt olykor az információt magát is. Visszatértünk a „tiszta”, immanens információs fenoménhez, új szempontokat adva ezzel a *könyvtári benne-lét* kritériumainak, amelyet a teljes anyagi és virtuális valóság Dasein-jává tettünk, amikor a posztmodern könyvtár fundálását, transzcendentális

redukcióját végeztük. Lebontottuk – nyilván csak szimbolikusan, nyelvileg – a kultúra templomát, a régi könyvtárat, de csak azért, hogy a könyvtári fogalmi felszíntől a mélyre, az információhoz jussunk. E folyamatban (re)konstruálva a posztmodern könyvtárt, megszabadítva a könyvtár metafizikai hierarchiától, a történeti-teleológiai spekulációktól, narratíváktól – „új szövetséget” és funkciót ajánlva az író-olvasónak, ahol már nem lesz könyvtáros és felhasználó többé, nem lesz információt kinyilatkoztató és befogadó, hanem mindenki egyenlő eséllyel lehet a posztmodern könyvtár könyvtárosa, író-olvasója. Még mielőtt túlságosan messzire mennénk –, nem tudom lehet-e persze messzebbre menni, mint a teljes (könyvtári) létet információs fenoménre, monászra, kiáradásra visszavezetni, disszeminálni és könyvtári entitásként (re)konstruálni, (re)interpretálni –, idézzük meg Derrida és Heidegger egy-egy kritikását. Derrida egyik kritikusa, András Sándor szerint a semmire játszó Derrida „*helytelen, lépés nélküli mozgással igyekszik kimozdulni a metafizikából. Helybenakadályfutás, mondhatnánk, helybentánc. De mert lépni nem tud, a helybentánc közben földhözragadt lábbal seggre esik.*” Lukács György szerint Heidegger „álobjektív” kategóriákkal operál, amikor a létanalízist végzi. Mivel nem akarunk seggre esni (álobjektív) könyvtári létanalízisünkben, így most tehát rövid időre tegyük zárójelbe a poszt előtagot, rekesszük be a berekesztést magát, hogy lássuk a modern könyvtárat, aminek antitéziseként fogalmazzuk meg a posztmodernt.

Ha Hegel a teológia és a történelem nyelvén írta le az anyagban és a technikában végbemenő változásokat, akkor a mi feladatunk e tézisben, hogy a modern könyvtárban lezajló, a posztmodernitáshoz is vezető evolúciót, a könyvtár (történelmi-politikai) létállapota és (információs-dekonstruált) lét-állapota közötti különbséget, a kulturális modernitás és posztmodernitás könyvtári dimenzióit a könyvtári nyelvezet narratíváin keresztül mutassuk föl. A német idealizmusra, a materializmusra, azon belül is Hegelre és Marxra alapozott modern könyvtár-filozófia a könyvtár anyagi valóságának, a kultúrának a történelem- és társadalomfilozófiai, ökonómiai (evolúciós) totalitását mutathatja be. A könyvtár a modernitásban (társadalmi) létkérdéssé lesz: a kultúra a szellem történeti öneszmélését, önmeghatározását fundáló immanens (történelmi) *szükségszerűség*. Az egyén szempontjából a művelődés, ahogy Hegel is megfogalmazza: „*kényszermunka a viselkedés pusztá szubjektivitása ellen, a vágy közvetlensége ellen, valamint az érzés szubjektív hiúsága és a tetszés önkénye ellen*”. Hegel ezzel nemcsak Kantnak „üzent”, de itt kristályosodik ki a modernitás és posztmodernitás kulturális-esztétikai diszkrépanciája is, hiszen a posztmodern könyvtár „szubjektív” konstrukció lesz. Ezért is válhatott a public library filozófia a posztmodern (köz)könyvtár kiindulópontjává (a porosz népkönyvtárral ellentétben), hiszen az olvasók igényei által, a társadalmi ellenőrzés magas fokú bevonásával működtetik a könyvtárat. A modernitás könyvtári világában azonban más típusú könyvtár-filozófiai, kultúrpolitikai célkitűzéseket is természetesnek veszünk. A modern könyvtár nem egyszerűen kultúrát „szolgáltató”, mint a posztmodernben, nem esetleges, véletlenszerű kulturális többletként jelentkezik, mint a premodernben, hanem a megvalósult kultúra, vagyis *művelődési folyamat maga*. A könyvtár az *Alle Menschen werden Brüder* (beethoveni-schilleri) gondolatnak, a nembeli lényeknek intézményesült közvetítője a megvalósult, jóléti keretek között működő „médiума”. Miért mondhatjuk, hogy a köz-

könyvtár az apriori modern könyvtár? Azért, mert a más típusú modern könyvtárak „járulékos”, „funkcionális” formái, attribútumai a kultúrának, a közkönyvtár ellenben szubsztanciális. A közkönyvtár „totális” módon elégti ki a modernitás (kulturális, kultúrpolitikai) szükségletrendszerének szempontjait. Fehér Ferenc szerint a modernitás (így a modern könyvtár is) hármas oszlopon nyugszik: társadalom, (nemzet)állam, szociálpolitika. E három elvet a három könyvtári alapfunkció – gyűjteményezés (archiválás), feldolgozás, szolgáltatás (nyilvános hozzáférés, tájékoztatás, kölcsönzés) – dialektikus egyensúlyát és egységét a legideálisabban a modern közkönyvtár valósítja meg. Az összes többi (modern) könyvtártípus valamelyik funkció „hanyagolja” vagy túlsúlyba hozza, éppen azért, hogy a fő funkciójának megfelelhessen. Míg egy szakkönyvtár, intézeti könyvtár egzisztálhat „titkos könyvtári entitásként”, egy közkönyvtár nem. Jó megközelítésű helyen, megfelelő, használói igényekhez igazított nyitva tartással kell üzemelnie. Ebben is az tükröződik, hogy a közösségi-teleologikus mozzanatban kulminálódik a modern közkönyvtárhoz, a „nembeli lényeghez” vezető út lényege az egyéntől a közösségig. A gazdaság, jog, állam, család, vallás, tudomány, művészet elidegenedett szféráiból tér vissza az egyén a közösséghez, a nembeli lényeghez – vallja Marx. A modern (köz)könyvtár tehát így lesz szükségszerű, az elidegenedés legmagasabb szintű, egyben befejező mozzanata, (politikai) eszköze, mindenképpen valamilyen „pozitív” fejleménye a modernitásnak. A modern könyvtárban az olvasó mint a lét anyja, a kultúra által (az ember felnőtte válásának evolúciójában) feloldódik az állítmányban (a létben, léttel való szellemi egységben). A kultúrában oldódnak fel végleg lét és a lényeg, az egyén és emberi nem, valamint ember és természet ellentmondásai. Ezzel szemben a posztmodernben a kultúra, a könyv, a könyvtár (információs) létkérdéssé redukálódik, „degradálódik”. A posztmodernben a közösségi „benne-rejléstől” jutunk az egyénig, és tovább, hiszen a közösség és a „könyvtár” apriori létstruktúráként jelenik meg. Még meg sem született valaki, máris meg van osztva az ultrahangképe a közösségi hálón, halálunkat szintén ott jelentik be, emlékdal-lá, örök (virtuális) prezenciává alakítva felhasználói fiókunkat. A premodern korban az egyén a történelem termékeként került a tudatától és akaratától független termelési-közösségi viszonyokba, a posztmodern egyén apriori kerül (virtuális) közösségi relációk közé. Amit a modernitás elválaszt és eredménynek mutat fel a feudalizmus társadalmi struktúráival szemben, az individuum világgal egyedül-szemben állását, azt a posztmodern megfordítja (social network), és a (virtuális) közösség kiindulópontjává teszi. Éppen úgy a könyvtártípusok specializálódásánál (elidegenedésénél). A modern korban létrejött, szétvált könyvtári, közgyűjteményi munkamegosztáson alapuló könyvtári létkarakterek a posztmodernben konvergálnak. A használót nem érdekli, milyen könyvtári entitásból tölt le magának anyagokat, információkat, amelyekre szüksége van. Éppen ez az információs „létfellazulás” tágítja ki a posztmodern könyvtári narratívát a teljes virtuális valóságra, de „szűkíti” is egyben a virtuális valóságot könyvtárivá. A különböző könyvtári entitások tehát konvergálnak a posztmodernben, a disszemináció, a megosztás által, a weben keresztül. Ebben a szerepkörben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Közpon-ti Könyvtárának tudományos, szakkönyvtári, közkönyvtári státusa már önmagában is a különböző könyvtári entitások konvergálásnak eredménye. De megemlíthetjük a pécsi Tudásközpont könyvtári multi-identitását, amely mind területi, mind funkcionális „összevonást” is megjelenít.

A modernitás a kort a kultúra társadalmává teszi, vagy ahogy Hegel nevezi, a művelődés világkorszakává. A művelődés, a könyvtári művelődés is tehát nem egy avított kultúrpolitikai eszköz és jelszó, hanem a modernitás, a modern könyvtárhasználat filozófiai önmeghatározása, öndefiníáló elve is. Éppen ezért is a modern társadalomban a könyvtár később intézményi kölcsönhatások társadalmi felépítményeként, a funkcionális munkamegosztás egyik alrendszerében jelenik meg, mint a kulturális szükségletek allokálója. A modernitás monetarizálja a kulturális javakat, vagyis megteremti a kultúra intézményesített allokálásának gazdasági–pénzügyi előfeltételeit, a kultúra mennyiségi elvű kezelését. Persze nagy kérdés, hogy a modernitás projektuma nem fordult-e a visszájára, az érték rovására, abban a marxi tételben, hogy a mennyiség átcsap minőségbe. A piaci elosztást (is) ellensúlyozó kulturális közszolgáltatások allokációs szempontjait kezdetben az értékvezérelt állományalakítási filozófia határozta meg, hiszen az emberiség felnőtté válásának (befejező) folyamata a kulturális érték átadását szükségszerűvé tették. A modern könyvtárügy „harcát” vívó, a könyvtári modernitás ingájának is tekinthető porosz népkönyvtári és az angolszász public library „ütközetéből” az a liberális szemlélet győzedelmeskedett, (amiből a könyvtári posztmodernitás is kinőtt), hogy egyre inkább a használók (kizárólagos) kulturális igényei, (szubjektív) szempontjai határozzák meg az állományalakítást. Ennek „belátására” persze szükséges volt a modernitás tévútjaira is, a totalitarizmusok könyvtárügyére. A posztmodernitás korának kezdetét sokan éppen Auschwitz és a Gulág fennállásának (kulturális) konzekvenciáiból eredeztetik. A „Lehet-e verset írni Auschwitz után?” – adornói kérdésfelvetésre adott egyik lehetséges válasz a modernitás „végeének”, a posztmodernitás kezdetének szimbolikus aktusa is lehet. Könyvtári értelemben a politikai és kulturális forradalomnak, az osztályharcnak a pártos könyvtárnak a berekesztése lehetnek azok a sarokpontok, amelyek a könyvtári, „használó alapú” demokrácia új diskurzusát aktualizálják. A tömegkönyvtár kísérlete, amely a public library és a népkönyvtár (elsősorban szovjet típusú) szintézise, szintén „elbukott”.

De a kultúrához való létviszony is megváltozott a posztmodernre, amely valójában a modern és posztmodern könyvtári funkció, *jól-lét* és *lét-állapot* között áll fenn. A modernitás kultúrára vonatkozó kérdése, hogy milyen kultúra szolgálja a nembeli lényeg reprezentációit, a posztmodernben maga a kultúra kérdőjeleződik meg, mint a könyvtár adekvát közvetítő közege. A kultúra helyébe az információ lép. A modern (köz)könyvtár a modernitás projektumának egyik legfontosabb eredménye, eszköze és célja, vagyis (fel)építménye; a kultúrának mint (a modernitást is) önmeghatározó, öndefiníáló elvnek a kritikai hordozója. Márkus György a következőképpen fogalmazza ezt meg: „*A kultúra modern fogalmának kialakulása azt jelzi, hogy maga az ember emberi mivolta vált problémává, hogy ennek jelentését többé már nem rögzítik szilárdan a vallási vagy világi hagyomány által átörökített eszmények, hogy ez olyasmivé vált, amit keresnünk kell*”. Az ember, a társadalom kritikai önkeresése, önújratemtése a mindenki által szabadon, korlátozás nélkül hozzáférhető és értelmezhető kultúra által történhet. A modern könyvtár tehát eredetileg, a modernitás lényegét tekintve, „kritikai” felépítmény volt. Hegeli nyelvre átültetve, a szabadság szükségszerűségének és a szükségszerűség szabadságának dialektikus szellemi totalitása ölt testet a kultúrában. A kultúrában a szükségszerűség szabadsága az érték (elvont) fogalmának konkretizációja. Az

érték nem a tudattól elvonatkoztatott apriori magánvaló „tiszta eszme” („politika-mentes” szemlélete), mint a kanti filozófia sugallja, és ahogy a mi információ-fenomenológiai redukciónkban is visszaköszön ez a posztmodern könyvtári környezetben, hanem a történelmi fejlődés szükségszerűen megvalósuló (gyakorlati–társadalmi) mozzanata, folyamata. A kultúra a modernitás számára létszükséglet, előfeltétel, eszköz és cél, a posztmodern könyvtári konstellációban lét-szükséglet-ről beszélünk a kultúra információs fenomenológiai redukciója kapcsán. Az azonnali elérhetőség lesz a fő mozzanat, nem az értékhierarchia, pláne nem a kultúrpolitikai diskurzus.

A modern könyvtár esetében éppen az a kérdés, hogy van-e kulturális érték a polcokon, vagyis az, hogy milyen kultúra lelhető fel. Az érték és a szükséglet két rendezőelve szolgál a modern könyvtári (kulturális hierarchia) alapjául. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás az apirorisztikus hierarchiát, a „pozitív, transzcendentáló tudás” struktúráját jeleníti meg a hagyományos, modern könyvtár objektív besorolási, rendezési elveként, amelynek posztmodern ellensúlyozására egy (posteriori) szubjektív elvet kell tételeznünk. A perkoordinált, apriorisztikus, hierarchikus és a posztkoordinált, (posteriori), mellérendelő osztályozási rendszerek a modern és posztmodern könyvtári dichotómia szempontjából is értelmezhetőek. Lényegük, hogy a metafizikai hierarchiát a könyvtári osztályozás szintjén is lebontsák, dekonstruálják a nyelvi dekonstrukció segítségével. Ennek gyakorlati megvalósulása már korábban megtörtént, amikor a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bevezette az úgynevezett családi könyvtárak állományainak természetes nyelvű, tematikus, önfeltáró rendszerű szisztémáját. Ez a rendszer, a maga szubjektívizmusával, a könyv megtalálásának *önmagát-önmagaként-önmaga megmutató*, „dekonstruktív” jellegével már a posztmodern könyvtár egyik lehetséges modelljét elővételezte. Ebben a szisztémában egy-egy mű akár két más filozófiájú elrendezési rendszerben, más relációban egyszerre is fellelhető. Megszűnt tehát az a kapocs, hogy az azonos példányok, függetlenül az osztályozási rendszertől, „egy helyen” legyenek. A két (könyvtári) fedél, „modus” a modern és posztmodern dichotómiájának megfelelően, a könyvtár két oldalát, attribútumát mutatja. A modern hierarchikus és a posztmodern, szubjektív könyvtári világot.

A feltárás nyelvi dekonstrukciójából az is következik, hogy a posztmodern könyvtár „indifferens” az érték(hierarchia) iránt, minthogy (tudományos) értékdefiníciókat nem is hozhat önmaga megalapozására, (ami nem azt jelenti, hogy érték nincs benne), hanem pusztán „információs” létállapotú, különösen a digitalizáció megjelenése után. *A „kulturális” létből információs lét lett.* Fő rendező elve a meglepetésszerű, váratlan tartalmi keveredések, a kulturális (érték)hierarchia fragmentálása, dekonstrukciója, a multikultúra. Az idősíkok összevetéséről már volt szó, így talán megkockáztathatjuk azt az oppozíciót, hogy a modern könyvtár „porosodó”, megőrzési hangsúlyú, a posztmodern könyvtár kurrens, forgó állományú. A modern könyvtár, mint társadalmi (jóléti) közszolgálati képződmény funkcionál, üzemel, szolgáltat, nevel, mint a társadalmi munkamegosztást és szocializációt elősegíteni hivatott intézményrendszer; a posztmodern könyvtár (mindezek mellett, egzisztenciális értelmében is) „információs” létállapotban egzisztál, amely posztmodern értelemben vett (könyvtári) fennállás, egzisztenciális prezencia, itt-lét, jelenvalólét, állapot. A modern könyvtár (és állománya) a történelemből, a történeti fejlődésből kinöve lesz abszolúttá; öndefiniáló elve a kultúra megőrzésének

szükségszerűsége; a posztmoderné a jelenvalólét folyamatossága, a történelemtől való leválás, a történelem elvesztése. A posztmodern könyvtár vissz(ájár)a fordítja a feje tetejére állított olvasó–könyvtár(os) viszonyt. *A filozófia – Hegel szerint a „megfordított világ”* – írja Heidegger, de éppen abban bizonytalanodunk el egy idő után, hogy melyek a visszafordítás vonatkozási pontjai. A posztmodern könyvtár borges-i metaforája azt a lock-i tételt „posztmodernizálja” a szövegre, mint az apriori tudat metaforájára, hogy „*semmi sincs az értelemben, ami ne lett volna meg előbb az érzékekben*” (szövegben). Így a másolás azt jelenti, hogy a szövegek létrehozása nem más, mint saját magunk másolása, „*ők az a könyv, amelyet másolnak, ők a megkettőzött nyelv önmagához képest való apró eltérése, ők az önmagába visszatérő párbeszéd*” – vélekedik Foucault. A könyvtár a betűk, az információk, az értelmezések végtelen és véletlen kombinációján, de mégis véges számú kötetten alapuló apriori magánvaló tudattá, az ab ovo létező „fantasztikus” könyvtár szinonimájává lesz. Ez a fantasztikus könyvtár jelenti a posztmodern könyvtár-filozófia számára a szöveg, de még inkább az információ „preontologikus” létállapotát, amely az információs fenomén jelenvalóságához előzetesen tartozik. Amikor az olvasást, de a beszédet is – Derridára hivatkozva – írásként, írásaktusként definiáljuk a posztmodern könyvtár számára, akkor ezzel azt a „veszélyes” tézist is tételezzük, hogy igazi, autentikus könyvtárhasználó a posztmodernben csak írástudó lehet, ami nyilvánvaló elitizmushoz vezet. Ez helyes lehet egyes szakkönyvtárak, egyetemi könyvtárak, (amelyek kinevelik az írástudókat) és a nemzeti könyvtári funkciók felé, de közkönyvtári vonatkozásban – márpedig a modern könyvtár par excellence közkönyvtár – nem. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy ma még az (értő) olvasást sem várhatjuk el mindenkitől, nemhogy a (félre)olvasáson alapuló (re)interpretációt. Arról nem is beszélve, hogy a (szak)dolgozat-írás filozófiailag „olvasás”, reprodukció; „írásnak”, (re)interpretációnak a tudományosan–irodalmilag új tartalom, kutatási eredmény teremtése, kimutatása minősül. Ez az egyetlen kritérium elegendő lenne arra nézve, hogy van létjogosultsága a modern, a kultúrát kívülről szemlélő, könyvtári-olvasói entitásnak a posztmodern korban is, de azért soroljunk fel még néhányat! A történelemtől való leválás, a történelem elvesztésének dialektikus (könyvtári) aktusai csak a történelemre visszahivatkozással történhetnek. A dekonstrukció csak akkor nem válhat öncélú könyvtárrombolássá, ha a lerombolni kívánt (vissza)hivatkozási pontokat mégis megőrizzük. Így, ha a „porosodó” könyvtártól megválnunk, akkor már nem fogjuk tudni, vagy az eljövendő nemzedék, hogy mit is veszítettünk el. E paradoxon csak a modern és posztmodern könyvtár közelítésében oldható fel. Természetesen elfogadható, hogy minél kisebb és általánosabb (köz)könyvtári entitásról beszélünk, az állomány kora annál jobban közelítsen a prezenciaidőhöz. Ehhez persze olyan könyvtári gazdagság kell, hogy egy-egy új megjelenésű könyvből tíz-húsz, vagy akár még több példányt beszerezzünk. 100 ezer kötet, kétéves megjelenési idejű könyvekkel való megtöltése drága mulatság, talán pazarlás is, mert utána, „mesterséges problémaként generálva”, ott van a leselejtezett állomány elhelyezésének gondja. A könyvtári kínálat prezenciaidejének minél inkább „mostra” vonatkozó szűkítése, papíralapú könyvek esetén, még magának a posztmodern könyvtárnak is túlzó leegyszerűsítése. E radikalizmus csak akkor „működik”, ha van retrospektív, „porosodó” példány, vagy megfelelő digitalizálási politika, amely minden visszahivatkozást, retrospektivitást az abszolút (könyvtári) prezenciába állít.

Appendix, utótézis: létezh-e posztmodern könyvtár- és információtudomány?

A könyvtár (ön)de(kon)strukciójának (re)konstrukciós föladatát bevégeztük, viszonylagos képet adva egy olyan „könyvtár-filozófiáról”, módszerről, modellről, amely a posztmodern könyvtári állapot „hiányosságait” kontrollálhatja, de maga a posztmodern könyvtári fedél is egy olyan könyvtári modusként jelent meg a modernnel szemben (a bibliopláza modellben), amely reális alternatívát jelent a sajátos, nyelvileg formált diskurzív könyvtárhasználati reprezentációk, narratívák által elvárt könyvtári szolgáltatások megvalósítására. A közbeszéd, a használók számára talán nem is annyira fontos, hogy milyen könyvtártudományi alapokról jutunk el a „posztmodern” használókhoz, igényeikhez. Némely vélekedésekkel szemben, és ez az előadásom filozófiai logikájából is következik, ma már nem az a feladat a könyvtáraknak, hogy „elébe” menjenek a használói igényeknek. Ez túl „banális” fordulat és megoldás lenne egy olyan információ-reprezentációs (virtuális) térben, ahol a könyvtár „nyilvánvaló”, a mindent összegyűjtő (virtuális) fekete lyuk, „észrevehetetlen” vakfolt, ahol a lét (információs) lényege maga a „könyvtár”. A posztmodern könyvtár olyan létstruktúrában egzisztál, amikor az olvasó, aki mint tudjuk (virtuális) inskripciókat regisztráló író valójában, bármikor, amikor információs felületre jut, információkkal dolgozik, információkat disszeminál, megoszt stb., egyben autentikus *könyvtárban-benne-léte* jut kifejeződésre. A könyvtár az információkiáradásnak, az információ disszeminációjának, megosztásnak egyik fontos elosztó, újrateemtő, reinterpreáló, reprezentáló, visszacsatoló alrendszere, „alközpontja” a posztmodernben, mert persze valóságos „központokról” egy dekonstruált világban nem beszélhetünk, „legfeljebb” pénzügyi értelemben. Teszi ezt annak dacára is, sőt éppen ebben újraeszmélve, amikor a tudás viszonyítási, referencialvelei elmosódnak, a tudás „személyes” lesz. Umberto Eco szerint az információáradat elbutítja a tömegeket. Richard Rorty azonban így érvel: „*Le akarom fokozni a tudás keresését az önmagában vett végcél státusából, a nagyobb emberi boldogságra irányuló eszközök egyikének státusára.*” Nos, könyvtári nyelvre lefordítva: a megoldás, a gyógyír a modern és posztmodern könyvtári antagonizmus megszüntetésére, egy olyan (poszt)modern könyvtári modellben kereshető, ahol a poszt előtag (időleges) zárójelbetételével valóságos referenciaként, „modern” konstrukcióként (is) állhat előttünk a könyvtár. Kettős könyvtári-használói identitás, könyvtári entitási modell ez. Modernről, posztmodernről, mint egymás „komplementereiről”, csak olyan tudományos kontextusban érdemes beszélni, amely elfogadja premisszáinak, hogy a modernitás alapvetően pozitív, még ha mára, egyes interpretációk szerint, meghaladott vagy kifejezetten zsákutcás történelmi fejlemény is volt. (Ilyen meghaladottságok egyik specifikus, mégis az egész életet meghatározó területe a modern pénzrendszer, pénzkibocsátás magántulajdonú szerkezete.) Könyvtári kontextusban a modernitás eredményei, még a modernitás elhajlásaival, a totalitarizmusokkal együtt is, kérdéses sem lehet, mert a könyvnyomtatás feltalálásával, a könyvtár „automatikusan” megkapta a modern könyvtári lét-alapját, pontosabban a modernitásban vált a könyv, a könyvtár, a kultúra számunkra-valóvá. A totalitarizmusok könyvtárügyében egyrészt torzult a könyvtárhasználat szabadsága, központosodott a könyvtári rendszer, az irodalmi élet, a könyvkiadás, másfelől ki is teljesedett, „egységesegett” a könyvtárba járás ideológiai kényszere által a könyvtár társadalmi dimenziója. Az ideológiai, faji, osztályhar-

cos stb. nevelés tehát egyfelől könyveket zúzott be, égetett, másrészt radikálisan megvalósította a művelődést, a kultúra hozzáférhetőségének felül- és alulreprezentációját egyszerre produkálva. A posztmodern könyvtár és könyvtártudomány lényege, amelyben egyszerre mutatkozik meg előnye és korlátozottsága, „ezzel szemben” a „tisza” (információs) fenomén „szemlélete”, redukciója, majd további fázisban, magának a tudásnak a dekonstrukciója. A modern (totális) kor könyvtári diskurzusaiban az osztály(harc), az ideológia, a pártosság, az elidegenedés, a közművelődés ideológiailag és esztétikailag átértelmezett „metanarratív” szempontrendszere dominált. Beszédés az is, hogy a modern kor könyvtári ingája hogyan „kapcsolta össze” a public library liberális és a porosz népkönyvtári modellt a szovjet tömegkönyvtárakban. Lenin egyfelől bírálta a public library filozófia üzleti jellegét, de azt is megállapította a New York Public Library-t tanulmányozva, hogy a területi (hálózati) szerveződés a gyors dokumentum- és könyvtárelérés „hasznosítható” a Szovjetunió kommunista könyvtárügye számára. A posztmodern könyvtárügy egyértelműen a public library „történelmi győzelmével” tejesedett ki, legalábbis az euroatlanti térségben, közkönyvtári szinten, (a globalizációs hatások miatt is). Bár meg kell említenünk, hogy egy kettős, modern és posztmodern könyvtári identitást is felvállaló könyvtár számára a modern aspektusban „nem ördögtől való” a könyvtárnak, könyvtárosnak, információnak mint tekintélynek, referenciának a reinterpretációja, (re)prezentációja, még akkor sem, ha a történelmi-könyvtári totalitásban is megnyilvánuló hatalom dekonstrukciójaként határoztuk meg a posztmodern könyvtár (fenomenológiai) lényegét, jellegét. A könyvtári tekintélyt azonban véletlenül sem az ideológia szintjén kell helyreállítani, rehabilitálni, hiszen, ahogy Gadamer megállapította, a tekintély az újkorban (a modernitásban) lejáratódott, eltorzult, mert egyoldalúan a vak engedelmesség mozzanata domborodott ki benne. Vissza kell térni az ideológiától „dekonstruált”, tiszta, az intézményes elidegenedést megszüntető szemléleten alapuló kölcsönös elismeréshez. A könyvtár (posztmodern) dekonstrukciós „projektje” valójában ebben a tekintetben rekonstrukciós folyamat is egyben. A posztmodern könyvtártudomány egyik lehetősége, hogy az informatika révén, a könyvtár (tudományos) nyelve is közös lehet a felhasználókéval. Talán éppen abban van a modern könyvtártudomány és a posztmodern könyvtár- és információtudomány fő ellentéte, hogy míg a modern könyvtártudomány applikatív, (alkalmazott) jellege inkább humán jellegű, a posztmodernben ez egyértelműen a természettudomány felé lendült. Wersig szerint az információtudomány olyan posztmodern tudomány, amely a *„klasszikus tudománnyal szemben nem a világ működésének teljességét kívánja megérteni, hanem olyan stratégiákat kell kidolgoznia, amelyek segítségével a klasszikus tudományok és a technológia által felvetett problémákra talál megoldást.”* Így nem szabad lemondani a humán és reál könyvtári „területek” közötti párbeszédéről sem, egyikkel a modern, másikkal a posztmodern aspektust „erősítve”.

Appendix 2.0: A posztmodern könyvtár „politikafilozófiája”

Bár az információ-ontológia fenomenológiai megalapozásának folyamatában az ismeret(szerzés) könyvtári-hatalmi aspektusait (is) ledöntöttük (hogy új szerepét meghatározzuk), mégsem lehet okafogyott a posztmodernben sem a könyvtár létének „politikai” meghatározottságáról beszélni. A fenomenológia pszichológiai

„eredőinek” (Brentano), valamint a fenomenológia szociológiai hatásainak (Schütz) csábítása arra nézve, hogy a posztmodern könyvtár(használat) legbelsőbb pszichológiai és „legkülsőbb” szociológiai működés- és hatásmechanizmusát is vizsgáljuk, meghaladja témánk horizontját, pedig nagyon sok, a posztmodern könyvtárral kapcsolatos problémát csak ezekkel kapcsolatban lehet elmélyíteni. (Például a szövegekben nem szándékoltnak közölt „íráslatti” és tudatalatti tartalmak kibányászása, pszichológiai tartalomelemzése, az olvasási stratégiák, a műbefogadás pszichológiai aspektusai vagy éppen a könyvtárhasználat térbeli reprezentációinak hálózati, szociológiai megközelítései, az olvasásszociológia aktuális eredményei.) A posztmodern kor könyvtárának (kultúrának, információs társadalomnak) politikai filozófiai megközelítése azonban még ezeket is szélesebb horizontban foglalja magába. Az információ „belső élete” egyrészt „tisza fenoménként” jelent meg előttünk; ez volt fő témánk. Nem mehetünk el azonban emellett a kérdés mellett, hogy az információ a valóság visszatükrözése mellett vagy éppen ez által, milyen „anyagi jellegű” viszonyként (annak tükröződéseként) ragadható meg. Ha feltételezzük, hogy az információ az anyagi valóság visszatükröződése, akkor ezzel azt is állítjuk, hogy az anyag(i) (termelés) immanens tulajdonságait, viszonyait is visszatükrözi az információ. Az anyagi viszonyok termelési viszonyként, társadalmi–emberi viszonyként való megjelenése és „információs viszonyná” vetítése szempontjából is alapvető fontosságú annak belátása, hogy az információ „társadalmi kontextusa” végeredményben hatalmi–uralmi viszonyrendszer numerikus társadalmiasultsága. Ebből a szempontból mindegy, hogy ez politikai, pénzügyi, gazdasági kulturális jellegű, az érték-többletnek információ-többletként (de megfordítva is) való definiálására csak hatalmi (tőke)viszonyok között kerülhet sor. A könyvtár, mint az információáramlás, feldolgozás, elosztás, megosztás, „disszemináció” egyik központi áramlási-elosztási tere, forrása, a posztmodern kor számára különösen felértékelődött intézmény a könyvtárat finanszírozó politika szempontjából. De természetesen eközben arról se feledkezzünk meg, hogy a politika sem önmagában álló entitás, alrendszer, hanem „szerves” pénzügyi, gazdasági, kulturális összefüggésben működik a társadalom intézményrendszerében, és nem melleleg a globális világban. Éppen ezért, amit a mindenkori könyvtárpolitika a könyvtárról állít, ott mindig az állam finanszírozásának elosztási és ideológiai kérdéseiben keresendők az eredők. A könyvtárpolitika ingája a szolgáltató és „munkaalapú” könyvtárkép szélsőértékeiben manifesztálja a könyvtárak (poszt)modern politikai egyensúlyát. A könyvtár az információtermelés, feldolgozás, elosztás, szolgáltatás dialektikus egyensúlyában határozódik meg a politikai diskurzus terében. A szolgáltatás elszakadása a realiztikus folyamatoktól (az anyagi termelés „rovására”) posztmodern jelenség (könyvtártól függetlenül is), míg a könyvtáraknak az anyagi–jóléti vagyis „munkaalapú” megközelítése a kultúrának a korai modern kor teoretikus beállítódását hozza helyzetbe. Hobbes így ír erről: „*A kultúra olyan munkafolyamatot jelent, amelynek természetes következménye az elvégzéséből származó haszon.*” Ez rímel arra a kultúrpolitikai artikulációra, amely a könyvtárakat, (a kultúrát és az információt) „erőforrásként” értelmezi. (Kultúrpolitikailag sem mellékes kérdés azonban, hogy a kultúrából származó haszon, erőforrás a hazai vagy a globális tőke számára realizálódik-e érték-többletként.) A „posztmodern” szolgáltatáskultúra, amely elvesztette az anyagi termeléssel a kapcsolatot, ellensúlyozására a jólét valódi, termelési oldalról meghatározott anyagi-információs fedezetét szükséges ellensúlyként hang-

súlyozni egy gazdasági fejlődési, felemelkedő, jóléti szerepre szánt társadalom könyvtárképében is. Mindez természetesen nem jelentheti azt, hogy ezeknek az információs javaknak a szolgáltatása (elosztása) nem legalább ennyire fontos szakmai-politikai feladat. Redisztribúció és allokáció dialektikájában állhat helyre az intézményes kultúraszolgáltatás és az egyéni kultúrafogyasztás egyensúlya. Mindez azért is fontos, mert joggal állapítja meg Kaptány Ágnes és Kapitány Gábor, hogy *„az információs társadalom vonásaiban együtt vannak (és összemosódnak, összekeverednek) a későkapitalizmus és e posztkapitalista alternatíva elemei.”* Illetve másutt: *„az információs társadalomban gondolkodók nem tudnak egységes elméletre jutni a termelési mód, a társadalmi formáció kérdésében.”* Majd később *„Az információs társadalom-elméletek, tudástársadalom-elméletek nagy része a (mai) tőkés termelés lényegének a tudástermelést, információtermelést, az új társadalom attribútumait nyilvánítja, de elismeri a tőke uralmát.”*

A posztkapitalista alternatíva megvalósulását a szerzőpáros a szellemi termelési módban látja. Az én értelmezési-argumentációs terem a posztmodern terminológiában találta meg a „fejlődés” lehetséges irányát is, hiszen nemcsak állapotról, de módszerről is beszélünk posztmodern „könyvtár-filozófia” ürügyén. Ebben a fogalomban egyesülhet a szellemi termelés és a kulturális információs javak szolgáltatásának totalitása. A posztmodern és a posztkapitalista alternatíva egy nagyon vitatott, posztnemzeti (politikai) térben manifesztálódik. A modernitás találta fel a nemzetállamot, a posztmodern, talán túlságosan is félve a nemzetállami lét XX. századi katasztrófáinak megismétlődésétől, föderális struktúrákban kívánja láttatni az államokat. Különösen a posztmodern könyvtár identifikációja szempontjából érdekes, hogy Jürgen Habermas azt írja erről a kérdéstről: *„egy multikulturális állampolgárság intézménye olyan politikát és szabályozást követel, amelyek megrendítik az állampolgári szolidaritás második természetét, nemzeti alapját.”* Nagy kérdés tehát, hogy a posztmodern könyvtár mennyire (lehet) „nemzeti”, értékalapú, nevelő, amelyek tipikusan modern jelenségek és vonások, szemben a posztmodern könyvtár multikulturális, értékesleges, szolgáltatási jellegével. Erre is jelenthet megoldást a modern és posztmodern könyvtár egymást korlátozó, kiegészítő, zárójelbe tevő, intézményes, egységesített modellje. Zárásként idézek egy anonim „posztmodern” író-olvasót, aki a Fővárosi Szabó Ervin Központi Könyvtáráról kommentelve összegzi korunk autentikus, értő könyvtárhasználójának álláspontját a *kozelben.hu* értékelő portálon: *„Csak úgy emlegettük, hogy Az Ervin. Nyilvánvalóan muszájból iratkoztunk be, és csak később jöttünk rá, mi is ez valójában. Egyáltalán nem könyvtárként tekintettem rá, sokkal inkább egy gyűjtőhelyként, ahol a barátaimat megtalálhattam. Mint a Jóbarátokban a Central Park. Ez mondjuk, lehetett azért is, mert igazán tanulni sosem tudtam itt, de ez lehet, hogy az én gyengeségem. Mindig lekötött a sokféle ember, a sok inger. Hatalmas, nagy termei tele vannak könyvekkel, ha valami itt nincs meg, nem is létezik. És emellett? Egyetemisták a lépcsőfordulóban beszélgetve, egyetemisták egy piszenés nélkül a kisebb olvasótermekben házidolgozatok fölé gubbadva, egyetemisták a szabadpolcos teremben zilált hajjal a kötelezők után futva versenyt, egyetemisták a hátsó, palotai részekben, zokniban alva a kárpitos fotelekben, egyetemisták egy kávé fölött beszélgetve a büfében a maguk által engedélyezett „ötperces” tanulási szünetben. Az egész egy csodálatos massa, melyben nagy egyetértésben olvad össze Budapest összes egyeteme, főiskolája a könyveknek köszönhetően.”*